

## מחיי יהודי קובל תחת השלטון הסובייטי

הכיבוש הסובייטי הביא עמו שנוי גדול ברחוב היהודי בקובל. לא זה היה צביונה, המוכר לנו מהשנים שלפני המלחמה. השתררה אורת-דכאון. המוני יהודים נאלצו לסגור חנויותיהם ובתי-מלאכתם וישבו, כמעט, באפס-מעשה.

המשטר החדש הביא בעקבותיו שנוי-ערכין מהקצה עד לקצה. אנשים התהלכו קודרים וחרדים, תוהים ומצפים. יודעים הם, כי עליהם לחפש מקורות-פרנסה חדשים והם אינם מוכנים לכך משום בחינה, ובעיקר, מבחינה נפשית. ברם, לא תמורה זו בלבד התחוללה ברחוב היהודי. לא חוסר הבטחון

הכלכלי הוא שהעיק על לבבות אחינו שבעיר. מה שדיכא, במיוחד, את רוחם, היה אי-הבטחון הפוליטי ושליטת חופש-הדיבור.

המשטר החדש ועמו גל המאסרים הראשון הבהיר במהרה, כי יש ללמוד את תורת-השתיקה וגזירה עליהם לסלק משיחותיהם בענייני-דיומא הרבה נושאים שהיו קרובים ללבם. והעיקר: אין יותר לבטוח ב"אנשי-שלומנו", כי הפעם נתקמו דברי נביאנו: "מהרסיך ומחריביך ממך יצאו"... נמצאו מלשינים, אשר "מטעמים אידיאולוגיים", כביכול, ראו לעצמם כשליחות-מצוה להביא דברי-מלשינות לידיעת השליטים החדשים.

גדם קולו של רוב הצבור היהודי. החיים הצבוריים, שפעמו בצורות שונות — שותקו, הנוער היהודי, שחונך ברובו ברוח הלאומית, הן באמצעות רשת בתי-הספר העבריים והן בתנועות-הנוער הציוניות — נגזרה עליו גזירה כפולה: מצד אחד אסרו עליו לדבר עברית ולהנתק מחוון ההגשמה הציונית, ומאידך — להכיר באידיש כשפתו הלאומית ולהשתלב במהלך החדש, הור לרוחו ואמונתו, נוער זה התהלך קודר ואכול-אכזבות.

יש לציין, שלא כולם השלימו עם המצב החדש. היו כאלה שנפגשו בסתר, כדי לרענן את עצמם בדיבור העברי ולהזכיר נשכחות. והיו גם כאלה, שלא הסתפקו בפגישות מסתוריות בלבד, אלא עזבו את בתיהם ופרצו להם דרך-לא-דרך לליטא ורומניה, על-מנת להעפיל משם ארצה.

אלה היו, בקוים כלליים, פני הרחוב היהודי בשלהי שנת 1939. בתקופה ההיא החליטו השלטונות הסובייטים לשתף את האוכלוסיה המקומית בבחירות לסוביט העליון, הסובייטים החליטו — כפי שזה הוברר רק לאחר-מכן — לנסות ולמשוך לצידם אישים חשובים מבני-המקום, אנשי-שם שהשפעתם נודעת גם מחוץ לתחום-מגוריהם.

המטרה כפולה היתה: ראשית — להוכיח לעולם החיצון כי תושבי "מערב אוקראינה" רואים בסובייטים לא "פולשים", אלא "משחררים", והשנית — להראות לתושבי-המקום, כי אף מנהיגיהם לשעבר תומכים בשלטון החדש, משתפים אתו פעולה וחפצים ביקרו. ומגמה נוספת היתה להם: להראות, שהשלטון הסובייטי אינו מושתת על קומוניסטים בלבד, אלא גם על אנשים בעלי השקפות אחרות בעבר, שהפסיקו באופן רשמי את השתיכותם למפלגה הקודמת והקרויים מעתה "בלתי-מפלגתיים".

רצה הגורל, שהבחירה בקובל תיפול על אשר פרנקפורט ז"ל, שמשום-מה החליטה הרשות הסובייטית, כי הוא האיש המתאים ל"סוביט העליון". הפרשה החלה בסתרי-סתרים. לילה אחד, זמן-מה לפני ההכנות לבחירות, הופיע בחצות איש במדי "ג.ק.וו.ד." בדירתו של אשר פרנקפורט ז"ל והזמינו

להצטרף אליו. נקל לשער את תגובת בני-המשפחה ופרנקפורט עצמו. אחוּזֵי פחד ובהלה עמדו ובקשו לדעת מפי ה"איש במדים" מה עליו לקחת אתו לדרך. האם אוסרים אותו, היש בידו פקודת-מאסר בשבילו בלבד, או למשפחה כולה וכר... אולם, לא הצליחו להציל מפיו דבר, שירמח להם על מטרת-בקורו. תשובתו היחידה היתה: נצטויתי להביאך למקום מסוים, וזה הכל. כשבקש פרנקפורט ז"ל לקחת אתו צרור-בגדים, רק אז אמר "האיש במדים", שעליהם להודרו ואין צורך לקחת דבר כלשהו.

בחוץ חכתה מכונית-נוסעים קטנה והדורה מטיפוס סוביטי, אחת הבודדות שהופיעו אז בעיר. אחר-כך נודע לנו, כי היתה זו מכוניתו של מזכיר המפלגה הקומוניסטית באיזור.

המכונית נעצרה על-יד בנין ה"ג. ק. וו. ד." ופרנקפורט ז"ל הובא לחדר בו ישבו 3 אנשים. מהם, רק אחד בלבד היה מוכר לו אישית, והוא — מזכיר המפלגה הקומוניסטית במקום, שאשתו שמשה כ"פוליטרוק" בגמנסיה היהודית המאוחדת.

הפתעתו של פרנקפורט ז"ל היתה קבלת הפנים חמה, כביכול. געלם מיד ה"טון" הרציני והרשמי ובחיוך אדיב הוזמן לשבת. בקשו סליחתו על שהטרידוהו בלילה, "גאואריטיע או סיביע" — ספר על עצמך — במלים אלו פנה אליו אחד מה"שלישיה". לשאלתו של פרנקפורט ז"ל, על מה עליו לספר, השיבו לו: "ספר קורות-חיך". נדהם ומלא היסוסים החל פרנקפורט לגולל לפניו פרשת-חיוו. כבר אחרי המשפטים הראשונים העיר לו איש-שיחו, כי ברוסית הצחה שלו לא היו מתבישים, אפילו, "בחלונות הגבוהים" במוסקבה. אמנם, לא היתה זו מחמאה מופרזת, שכן פרנקפורט ז"ל, בצד חנוכו המסורתי, נתחנך גם על ברכי התרבות הרוסית ושנים רבות היתה שפה זו שגורה בפיו בשנות למודיו בקיוב ובאודיסה.

כשעתיים נמשך ספורו ולפני שסיים קמו שלושתם על רגליהם והודו לו על דבריו. מיד הודיעוהו, שיחזמן לישיבה נוספת, אך הוא מתבקש שלא לגלות דבר על ישיבה זו.

על עילת הפגישה הזאת לא נאמר לו דבר ובראותו, כי הפגישה אפופה מסתורין הבין, שעליו להודיין בסבלנות ולחכות עד שיגלוהו פשרה. בחוץ שוב המתינה המכונית ההדורה. האיש במדים הצדיע בפניו — להפתעתו הרבה של פרנקפורט ז"ל — פתח את דלת-המכונית והזמינהו פנימה. לשמחתם הרבה של בני-המשפחה הוחזר הביתה.

למחרת היום הלך לעבודתו כמנהל הגמנסיה. בימים ההם איחדו השלטונות את שתי הגמנסיות היהודיות בעיר — הגמנסיה העברית והגמנסיה של קלרה

ארליך — לגמנסיה אחת ששפת־ההוראה בה — אידיש, בראש הגמנסיה המאוחדת הועמד, כאמור, אשר פרנקפורט ז"ל וכסגנית לו נתמנתה הגברת קלרה ארליך. היתה זו התנהלה הרשמית להלכה, כי למעשה הדעה המכרעת בשאלות־יסוד נשמרה ל"פוליטרוק", אשת מזכיר־המפלגה בעיר, אשר מבחינה רשמית היה תפקידה בגימנסיה להדריך בעניני־ספורט, הכשרה צבאית וכן לארגן חוגי סומסומול בקרב תלמידי־הגמנסיה. לאמתו של דבר התנהגה ה"פוליטרוק" כ"בעלת־בית" במוסד. יחסה למורים ולהנהלה היה של אדון לסרים למשמעתו. היא השתדלה להבליט את שלטונה. היתה אוהבת ל"הסביר" את יסודות הפדגוגיה הסוביטית ועליונותן של שיטות־החינוך הסוביטיות.

למחרת הפגישה המסתורית קדמה ה"פוליטרוק" את פני פרנקפורט שלא כתמול שלשום. היא לא רמזה לו, אפילו, שידוע לה משהו בענינו, אולם ביחסה אליו הורגשה מיד מידת כבוד גדולה. לפתע החלה להקשיב ברצינות לדבריו, לענות "אמן" על כל היוצא מפיו ולהתיעץ עמו בענין הסדורים שהיא עומדת להנהיג, וראה זה פלא: בעוד שעד כה שמשה כיועץ ושליט — הפכה פתאום לצייתנית ונכונה לקבל עצה והדרכה.

אחרי ימים מספר, באישון־לילה, הקישו שוב על פתחו של פרנקפורט ז"ל. ה"איש במדים" הופיע והזמינהו בקול רפה ומלא הכנעה ללכת עמו. שוב הובא לבנין ה"ג. ק. וו. ד.". ישבה אותה "שלישיה" ובקשה ממנו להמשיך בספורו. הוא נשאל שאלות בודדות, בעיקר, בענין פעולותיו בעבר. את התגובה לתשובותיו קשה היה לו להבחין, כי האור בחדר היה מכונן אליו, בעוד ששלושת היושבים מעבר השולחן היו שרויים, כמעט, בצל.

כעבור שעתיים קמו על רגליהם, הודו לו על ספורו, הזכירו לו שהוא מתבקש גם להבא לשמור על סודיות הפגישה וכי הוא יוזמן בפעם השלישית. כל אותם הימים הלך יחסה של ה"פוליטרוק" אל המנהל הלוח וטוב. הוא נעשה מכובד יותר וחנפני יותר. היא החלה לגלות ענין בבריאותו, לדאוג לנוחיותו והגיבה קשות כשהוטרד שלא לצורך. היא הקדימה לבוא לגמנסיה והיתה מקדמת פני־המנהל בחיך ולא עזבה את הבנין אלא לאחר צאתו. המתיחות בלב פרנקפורט ז"ל גברה והלכה.

בפגישות הבאות השתתפו, מלבד ה"שלישיה", גם אנשים אחרים, שבדרך כלל לא הציגו את עצמם. פניהם היו בלתי מוכרים לפרנקפורט ז"ל ועשו רושם של אנשי־שררה שמחוץ למקום. פעמים אחדות נאלץ פרנקפורט לחזור ולספר קורות־חיו. בסיום דבריו היה נשאל שאלות אחדות, היו מברכים אותו לשלום ונפרדים.

באחת מהשיבות הללו חקרוהו רבות בשתי שאלות: האחת — למה

ומדוע ייסד גמנסיה עברית. והשניה — באיזו מסיבות ערך את ההסכם עם המיעוט האוקראיני באיזור לפני הבחירות ל"סיים" הפולני. היה בזה רמז לפרשה הידועה ביהדות-פולין על ה"אוגודה" הידועה (הסכם המיעוטים), שנערכה ע"י יצחק גרינבוים ושמטרתה, בין היתר, היתה להגדיל את מספר הצירים מיצגי המיעוטים ב"סיים" הפולני.

את המשא-ומתן עם האוקראינים באיזור ווהלין ניהל אשר פרנקפורט ז"ל, שהיה ידוע בקרב האוקראינים כאחד המתנגדים לשלטון הפולני וליצר ההשתלטות הפולנית על ווהלין. נקודה זו נראתה בעיני ה"שלישיה" כחשובה ביותר. התעכבו עליה רבות וחזרו ושאלוהו. אם נכון הדבר, שלא ראה בעין יפה את השלטון הפולני בוהלין. נוסף על-כך גילו "הבנה" לתשובתו על ייסוד הגמנסיה העברית. הסברו היה, כי כיהודי-לאומי ראה צורך בייסוד הגמנסיה העברית, אשר תחנך את הדור הצעיר ברוח לאומית, תכשירו לקראת עליתו לארץ-ישראל וע"י כך תימנע התבוללותו וטמיעתו. להלן ספר להם, כי למרות הקשיים והמכשולים מצד שלטונות-פולין, המשיך להיאבק על קיום הגמנסיה העברית. הוא לא אמר נואש גם כאשר לא העניקו לגמנסיה שלו זכויות ממשלתיות. בעוד שהגמנסיה השניה בעיר, ששפת-ההוראה בה היתה השפה הפולנית, קבלה זכויות אלו.

כמו-כן עורר ענין רב ספורו של פרנקפורט ז"ל, כיצד הוזמן פעם לפני הבחירות ל"סיים" הפולני והוצע לו להעמיד מועמדותו ברשימת ב. ב. וו. ר. רשימת-ה"סנציה", במנהיגותו של הפולקובניק קוץ, עוזרו ויועצו של מרשל רידז-שמיגלי, כדי למשוך קולות הבוחרים היהודיים לטובת המפלגה השלטת. הבטיחו לו אז, בצד מתן מקום ב"סיים" הפולני, מתן זכויות והכרה בגמנסיה, או משרת מנהל הגמנסיה הממשלתית בעיר, שמנהלה היה האדון גורה. עם זאת הוגד לו במפורש, שאם ימאן להענות להצעה — תיסגר הגמנסיה, או שהוא יודח מכהונת המנהל.

כתגובה לסרובו לתמוך ב"סנציה" הושעה פרנקפורט ז"ל בתפקידו כמנהל-הגמנסיה לתקופת-מה, אילצוהו לעמוד בבחינות בשפה הפולנית באוניברסיטה של ווילנא, ורק בלחץ גורמים צבוריים החזירוהו השלטונות ואשרוהו שוב כמנהל-הגמנסיה.

דברים אלה מצאו אוזן קשבת ונתקבלו על דעת "המראיינים" הסובייטיים. לילה אחד נקרא שוב אשר פרנקפורט ז"ל לפגישת-סתר ובנוכחות אנשים אחדים שמחוץ למקום (ביניהם מזכיר המפלגה הקומוניסטית במחוז ונציג-השלטון מקיוב) נמסר לו, כי הוחלט להציג את מועמדותו בבחירות הקרובות ל"סוביט חעליון", היינו, כמועמד ה"בלתי מפלגתיים", שהמפלגה הקומוניסטית

ממליצה על בחירתו. אין עליו להכחיש את השתיכותו בעבר להסתדרות הציונית, אולם באסיפות הפומביות מחובתו להצהיר, כי הוא רואה בשלטון הסובייטי ובשיטת-הממשל הסובייטית פתרון צודק לעמי ברית-המועצות, לרבות הלאום היהודי. פרנקפורט ניסה להגיד, הואיל והוא מוכר ברבים כציוני נלהב, לא יתקבל הדבר יפה, שדוקא מועמדותו תוצג ל"סובייט העליון". נוסף על-כך, גם מבחינה אישית אין הוא מוצא עצמו ראוי ומתאים לתפקיד עליון ונכבד זה. התשובה לדבריו היתה קצרה וחדה: "חבר, מועמדותך אושרה על-ידי החבר חרושצ'וב עצמו (חרושצ'וב כיהן אז כמזכיר המפלגה הקומוניסטית באוקראינה והיה למעשה שליטה).

התשובה חסמה את הדרך לכל מיני שאלות וברורים נוספים. לתמיהתם של הנוכחים ביקש פרנקפורט ז"ל בתמימותו שהות למתן תשובתו. נבצר מהם להבין, כיצד מעז אדם להרהר אחרי החלטה מגבוה. את תשובתו הבטיח לתת למחרת-היום.

בפגישה נוספת השתתפו ה"שלישיה" והנציג מקיוב. פרנקפורט חזר וטען בפניהם, כי הצבור לא יראה את הדבר בעין יפה, ומלבד זה, מצב-בריאותו הרופף מונע בעדו לקבל את התפקיד הנכבד והאחראי. תשובתם היתה כי הענין הוכרע ואין לשנות. ישיבות ה"סובייט העליון" מתקימות פעמים בשנה ולרשותו יועמד קרון מיוחד, שיסיעו יחד עם בני-ביתו למוסקבה לתקופת דיוני המושב. כמו-כן, לא יהא עליו לטפל בגמנסיה. תסודר למענו לשכה מיוחדת בעיר, בה יקבל נציגים מכל המחוז בשעות-קבלה מעטות. הובטח לו, כי ידאגו לנוחיותו ולא יהיה קשי כלשהו למלא כל משאלותיו בקשר לסדרי-עבודתו.

מעתה החלו כל אלה לנהוג בו כבוד רב. מזמינים אותו למסיבות עם נציגים שבאו מהחוץ. גם לגמנסיה היו באים "אורחים" בלזית מזכיר ה"מפלגה" במקום, לשם היכרות עם פרנקפורט ז"ל והיו מתיחסים אליו בדרך-ארץ, ואילו מזכיר-המפלגה במקום ורעייתו ה"פוליטרוק" התרפסו, ממש, בפניו.

באותו זמן התחילו השלטונות הסובייטיים לערוך במקומות-העבודה את האספות המוקדמות לשם בחירת המועמדים ל"סובייט העליון". ביום אחד נקבעו האספות בתא עובדי-הרכבת ובתא המקצועות החפשיים (מורים, פקידים וכו'). האספה בתא עובדי-הרכבת עברה בשלום. מועמדותו של פרנקפורט ז"ל הוצגה ע"י יושב-ראש האספה (איש המפלגה הקומוניסטית מהחוץ), הקריא את תולדות-חייה, מבלי להזכיר, אפילו, במלה אחת את פעילותו הציונית והרים על נס את התנגדותו ומאבקו של פרנקפורט ז"ל נגד השלטון הפולני ויחסיו הטובים וקשריו ההדוקים עם העם האוקראיני.

לא כך היה הדבר באסיפה של תא-האינטליגנציה. אספה זו היתה סוערת

ביותר. יושב־ראש האספה נדהם, כאשר בהכריוו בשם המפלגה הקומוניסטית על תמיכתו במועמדותו של פרנקפורט ז"ל, קמה בהלה באולם.

באספה זו השתתפו רבים מבין הקומוניסטים היהודים והאוקראינים בעיר, ששנים רבות היו אסירים פוליטיים בימי השלטון הפולני. הם לא יכלו להשלים עם העובדא, שהמפלגה הקומוניסטית תציג את מועמדותו של ציוני מובהק ל"סוביט העליון", ולו גם בשם ה"בלתי מפלגתיים".

קומוניסטים ותיקים עלו על הבמה — למבוכתו של היושב־ראש — והביעו התנגדותם הנמרצת למועמד המוצע. אולם, היו גם כאלה (אמנם מעטים במספרם) שחיש מהר הבינו את המצב והחלו להלל ולשבח את המועמד ומצאוהו כשר, אפילו, למהדרין.

לפתע קם אסיר פוליטי לשעבר ופתח בהצהרה בשם חבריו האסירים הפוליטיים. תוך כדי דבריו הפליט היושב־ראש את הפסוק הבא: "אתה טוען, כי הנך מופיע בשם קבוצת קומוניסטים, אולם אין אנו יודעים, עדיין, איזה קומוניסטים אתם בכלל". היתה זו אוהרה רבת־משמעות.

תוך כדי נאווו קרא הנואם לעבר פרנקפורט ז"ל, שישב על הבמה, סמוך ליושב־ראש, שיצהיר בפומבי, אם הוא מתכחש לחלוטין לכל עברו הציוני ורואה בדעותיו הפוליטיות בעבר משגה חמור.

פרנקפורט השיב במקום בקריאת־בינים, כי אין הוא מתכחש לפעילותו בעבר ואינו מוכן לראות בכך משגה.

שוב קמה בהלה באולם. היושב־ראש, שלא היה מוכן להשתלשלות־ענינים כזאת, הכריז בקול רם על דחיית המשך־האסיפה.

בחוגי השלטון החלו דיונים קדחתניים, עד שיום אחד הובהל פרנקפורט ז"ל (הפעם היה זה ביום ולא בלילה) ללשכת מזכיר־המפלגה, שהודיע לו בפשטות, כי המפלגה הקומוניסטית חזרה ובחנה את המצב והחליטה להיענות לבקשתו ולא להציג את מועמדותו ל"סוביט העליון", ומכאן ואילך ימשיך לכהן כמנהל הגמנסיה היהודית.

אבן כבדה נגולה מלבו של פרנקפורט ז"ל, הוא נשאר בתפקידו עד פלישת־הנאצים. מענין לציין, שעם פרוץ המלחמה עם הגרמנים, הציעו הסוביטים לפרנקפורט שיעזוב את העיר ברכבת המיוחדת, שנועדה לפינוי מוסדות־השלטון בעיר ובאיזור.

בגלל מצב־בריאותו הלקוי (הוא סבל מאנגינה־פקטוריס) לא קבל פרנקפורט ז"ל את ההצעה, אולם יעץ לכל מכריו לעזוב את העיר ולא להשאר עם הגרמנים.